

ЗМІСТ І УПРАВЛІННЯ ПЕРЕПІДГОТОВКОЮ ВЧИТЕЛІВ У 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкрито суть змісту управління та особливості перепідготовки вчителів у 20-ті роки ХХ століття, проаналізовані шляхи управління перепідготовкою та здійснення контролю. Мета статті полягає у теоретичному осмисленні проблем підвищення кваліфікації вчителів у 20-30 роки ХХ століття. Матеріал статті може бути використаний викладачами та слухачами інститутів післядипломної освіти

Звернення до історико-педагогічних матеріалів має велике значення для осмислення й пошуку шляхів ефективного вирішення проблем сучасності. Однією з таких є проблема перепідготовки вчителів як важливого чинника забезпечення школи педагогічними кадрами, професійна кваліфікація яких відповідала б вимогам, що висуваються до них з боку суспільства.

Аналіз наукової літератури, вивчення архівних матеріалів дало змогу зробити висновок, що доволі цікавим у цьому контексті є період 20-30-х років ХХ ст. Підтвердженням цієї думки можуть слугувати праці В. Лугового, В. Майбороди, Н. Падун, С. Сірополка, А. Сігасвої, Г. Ясницького та ін., в яких на багатому документальному матеріалі розкриваються особливості розбудови національної системи освіти, що мали безпосередній вплив на визначення провідних засад перепідготовки учителів, управління цим процесом.

Мета статті полягає в теоретичному осмисленні проблеми підвищення кваліфікації учителів у 20-30-і роки ХХ ст.

Необхідність перепідготовки вчителів у заявлений період, її актуальність для тогочасного суспільства зумовлювалися насамперед тим станом, в якому перебувала система освіти. Скажімо, у 1921/22 навчальному році в Україні діяло 15 793 навчально-виховних закладів, в яких працювало 489 346 учителів. При цьому лише 4 035 з них, що становило 9% від загальної їх кількості, мали вищу й незакінчену вищу освіту; 12 403 (29%) – спеціальну педагогічну освіту [3: 39]. Такий стан не міг залишитися поза увагою Наркомосу України, керівництво якого спрямувало зусилля на винайдення шляхів його поліпшення.

Один з них полягав у створенні шестимісячних курсів з підготовки працівників соцвиху (згідно із схемою народної освіти УРСР, яка проіснувала до 1930 року, вся освіта складалася з двох основних частин – соціального виховання дітей до 15 років і професійної освіти), мета яких убачалася у "піднятті загальноосвітнього рівня курсантів і розвитку їхніх педагогічних сприйнять" [5: 107].

18 лютого 1921 року РНК УРСР прийняв Декрет "Про навчальну зобов'язаність працівників соціального виховання", який став передумовою видання циркулярів про реалізацію курсової мережі шестимісячних курсів для означених категорій педагогічних працівників у порядку навчально-трудового обов'язку. Крім того було затверджене положення "Про 6-місячні курси додаткової підготовки робітників соціального виховання в порядку учбово-трудової повинності" [1].

У загальній частині "Положення" зазначалося, що "курси закладаються по всій території України і мають метою протягом 6-ти місяців дати політичне виховання і підвищити загальну та педагогічну кваліфікацію робітників соціального виховання старої підготовки" [1: 10]. Наголошувалося, що план курсів має складатися з чотирьох обов'язкових циклів, які слід органічно поєднувати при проведенні роботи. Такими циклами виступали: соціальне виховання; соціально-політична пропедевтика; загальноосвітній та українознавство.

Особи, які залучалися до навчання на курсах, звільнялися від занять "по своїх установах, зі збереженням їх посад, помешкань і повного утримання". Після закінчення курсів усім курсантам видавалися відповідні посвідчення.

20 грудня 1923 року відбулося перше засідання комісії з перепідготовки робітників соціального виховання, на якому було затверджене положення "О мероприятиях по повышению педагогической и политической квалификации педагогов" [7].

У змісті цього документу зазначалося, що "Наркомпрос и его местные органы должны ставить как неотложную и ударную задачу повышение политической и педагогической квалификации работников просвещения" [7]. З цією метою затверджувалися такі заходи:

- інструктивні конференції – курси та екскурсії на виробничі підприємства;
- забезпечення газетами і журналами через проведення кампанії колективної їх передплати, залучаючи до цього насамперед "союзные организации, наробразы и все культурно-просветительные учреждения";
- організація пересувних бібліотечок із спеціально дібраним фондом;
- покладання на Губнаросвіти обов'язку всіляко підтримувати створення Будинків Освіти;
- організація при Будинках Освіти у містах обов'язкових для працівників освіти лекцій і семінарів, присвячених висвітленню соціально-економічних, політичних і педагогічних питань;
- забезпечення працівників освіти керівництвами щодо соціально-економічних питань.

На Наросвіти покладалося завдання проводити перевірку працівників освіти всіх закладів соцвиху, Профшкіл, шкіл Робітничої Молоді і курсів профтехосвіти щодо соціально-економічного, політичного і педагогічного мінімуму відповідно до встановленої Наркомосом України програми.

Всі означені заходи мали проводитися за обов'язкової участі органів Союзу Робітоса; узагальнену інформацію слід було щомісяця подавати в Наркомос.

1923 рік характеризується дослідниками як етап перепідготовки, коли увага зосереджувалася на "систематизації і поглибленні педагогічної кваліфікації працівників освіти з концентрацією на цій основі на перепідготовці політичній" [6: 60]. Для обліку потреб щодо надання практичної допомоги курсам, забезпечення їх лекторськими кадрами було створене Центральне і губернські лекторські бюро, а також органи управління перепідготовкою освіти. У зверненні Наркомосу України Затонського "Всім губоно, окроно, губпросам и окрпросам" зазначалося, що це бюро буде керувати всією роботою в Україні, тому всі органи освіти мають керуватися в своїй діяльності його директивами. На місцях слід було створювати аналогічні органи відповідно до "Положення про бюро по перепідготовці", в якому їхні завдання вбачатися у забезпеченні повного охоплення, обліку та широкого використання всіх науково-педагогічних і "лекторских сил столицы, губернских городов и периферий" [8].

Управлінський аспект Центрального бюро полягав у наступному. Всі наукові працівники мали реєструватися за списками, що подавалися наукпедкомами главків Наркомосів при Центральному лекторському бюро. Копії реєстраційної книги подавалися у тижневий термін губернськими бюро до Центрального бюро Наркомосу, де складалася зведена відомість. Разом з копією реєстраційної книги, що надсилалася всім губбюро з перепідготовки, подавалися відомості: куди, коли і на який термін уже запрошено того чи іншого зареєстрованого лектора для проведення роботи.

Від моменту реєстрації жоден науковий працівник не мав права прийняти запрошення на роботу з перепідготовки в іншу губернію без узгодження цього питання з місцевим губернським лекторським бюро, яке, в свою чергу, мало керуватися таким правилом: "все губбюро по переподготовке работников просвещения на основании своего операционного плана и календаря сообщают в ЦБ о необходимых им научных силах по специальностям – куда именно, на какое число дней и когда". У повідомленні слід було подавати відомості, "какие из этих сил будут взяты на место и каких лекторов необходимо им командировать распоряжением центра" [8].

У "Положенні" також зазначалося, що Центральне бюро, зважаючи на наявні в його розпорядженні дані, розподіляє лекторські сили, повідомляючи про це губбюро за місцем роботи наукового працівника і за місцем його затребування.

Для поліпшення координаційної роботи з перепідготовки педагогічних кадрів окрім Центрального бюро створювалися губернські бюро при губнаросах та окрбюро при окружних інспекторах. У районах окрбюро здійснювало діяльність через уповноважених. Названі вище органи "забезпечували керівництво всією роботою з перекваліфікації і звітували перед вищими інстанціями таким чином: районні уповноважені перед окрбюро, окрбюро перед губбюро, а останні – перед Центральним бюро" [6: 61].

Як зазначалося в "Плані праці щодо підготування робітників освіти соцвиху" [4], на початковому етапі перед Наркомосом стояло завдання "в якнайкоротшім часі і в наймінімальніших розмірах домогтися піднесення політрівня й залучення до політичної роботи освітянського загалу". Другий етап мав на меті провести систематизацію і поглиблення педагогічної кваліфікації, що "круг неї концентрується перепідготування політичне".

У "Плані" наголошувалося, що методичну роботу слід щільно сполучати з "продукційною діяльністю вчителя, по змозі не відтягуючи його від безпосередньої праці й утворюючи професійну зацікавленість підвищити свою кваліфікацію політичну, як і педагогічну". Зверталася увага на те, що "при цьому треба, щоб робітники освіти набували не тільки теоретичного знання, а й практичного уміння й навичок" [4: 247].

Основними заходами, що мали прислужитися ефективному виконанню намічених завдань, визначалися: видання відповідних книг, які слід було "дати вчителю задувно чи по зниженій ціні"; створення мандрівної бібліотечки сільського вчителя; широке використання періодичної педагогічної преси; видання низки порадників, посібників; зміцнення зв'язку "через посередництво місцевих профспілкових організацій" з комосередками, осередками КСМ, комнезами; впровадження головування освітніх установ міста над сільськими. Як один із методів рекомендувалося застосовувати "практикантство робітників освіти при найкращих поставлених освітніх установах". Крім того, затверджувалося широке використання Інститутів Народної освіти та педкурсів. ІНО мали стати "центром підготування в районах, що навколо". З цією метою пропонувалося організовувати при них курси, налагоджувати зв'язок із сусідніми ІНО чи педкурсами. На робітників інститутів чи курсів покладалася обов'язок здійснювати поїздки по найближчому району. ІНО й педкурси мали "обслуговувати найближчі в районі курси, з'їзди, конференції, лекції й самі їх улаштувати, організовувати при них консультації, педмузеї, виставки тощо" [4: 249].

Для піднесення якості перепідготовки, забезпечення належного управління нею Центральне бюро мало терміново розробити:

- 1) організаційне положення;
- 2) відповідний циркуляр, щоб розіслати на місця;
- 3) соц-економічний та політичний, а також педмінімум, що має бути пророблений протягом поточного року, особливо звернувши увагу на їх взаємний зв'язок;
- 4) положення, програми й навчальний план конференцій щодо підготування керівників колективами й курсами;
- 5) положення й програми до навчальних планів для районних округових та губерніяльних курсів;
- 6) план роботи педколективів;
- 7) план кампанії на наступний рік щодо перепідготовки;
- 8) скласти бібліографічний показник потрібної для перепідготовки літератури;
- 9) скласти відповідні обрахунки;

10) організувати широку кампанію в столичній і провінційній пресі [4: 250].

Для об'єднання науково-методологічного керівництва, контролю над усіма закладами освіти й організації науково-методологічної роботи в державному масштабі було створено Державний науково-методологічний комітет, в якому, починаючи в 1925 року, зосереджувалася вся робота з розробки науково-методологічної політики.

Робота Державного науково-методологічного центру ґрунтувалася на "Положенні про державний науково-методологічний комітет Нарком освіти УСРР" [2]. Цим документом Державний науково-методологічний комітет визначався як "центральный провідний і контрольний орган над науково-методологічною діяльністю всіх установ та органів Нарком освіти", основне завдання якого вбачалося в проведенні планової організації та "поглибленні науково-методологічної праці"; здійсненні "по всіх навчально-виховних установах народної освіти єдиного методу щодо навчання і виховання, ґрунтованого на підставах марксистської педагогіки та методології" [2: 57].

Зміст діяльності Державного наукового методкому включав такі напрями:

- систематичний контрольний перегляд планів навчання, програм, конспектів курсів, підручників та навчально-допоміжних засобів, які використовувалися в освітніх установах Наркомосу;
- затвердження науково-методологічних положень, які розробляються відповідними органами;
- контроль і ревізія освітніх установ у частині, що стосувалася науково-методологічних завдань;
- сприяння організації науково-методичної роботи в державному масштабі.

У загальній структурі Наркомосу Держнаукметодком являв собою самостійний центр з правами керування. Методкоми головків діяли як секції Держнаукметодкому за його загальними вказівками, "залишаючись у складі своїх головків в організаційному зв'язку з ними". Спільні питання, що виникали між Держнаукметодкомом та головками, вирішувалися на колегії Наркомосу.

Губерніальні учметодкоми входили до складу Губнаросвіти як місцеві організації Держнаукметодкому.

В окрнаросвіти функціонували округові методологічні наради, які скликалися не менш, як раз на місяць, щоб обговорювати центральні методичні матеріали "в справі впровадження їх у життя, а також самооблік й обмірковування місцевого досвіду" [2: 58]. Округові методичні методкоми підтримували зв'язок (кореспондування) з губметодкомом та безпосередньо з методкомом головків.

Крім постійних установ, Держметодком проводив роботу, скликаючи спеціальні наради, конференції, з'їзди тощо.

Особливістю управлінської діяльності середини 20-х років у галузі науково-методичної роботи стало спрямування її на "методичне інструктування" місцевих органів відповідно до ухвалених центром рішень. З цією метою у 1924 році започатковується видання "квартальних директивних листів", якими певним чином регламентувалася діяльність на місцях. Така управлінська лінія забезпечувала, по-перше, впровадження державної політики в галузі освіти, по-друге, сприяла підпорядкуванню місцевих освітніх органів вольовим рішенням центру.

Аналіз архівних матеріалів засвідчує, що Центральним бюро було зроблено велику роботу щодо підготовки та видання різних нормативних документів та інструкцій на допомогу вчителям. Розроблялися також навчальні плани й пояснювальні записки до них для відповідних навчальних закладів та категорій освітянських працівників:

- факультету соцвиху;
- факультету профосвіти;
- трирічних курсів соцвиху;
- шестимісячних курсів соцвиху;
- тримісячних курсів соцвиху;
- інструкторів курсів політосвіти;
- курсів інструкторів соцвиху;
- курсів бібліотекарів [9].

Проведений нами аналіз змісту та особливостей управління перепідготовкою вчительських кадрів у середині 20-х років ХХ ст. дає змогу зробити висновки, що цим питанням у заявлений період надавалася значна увага. Щодо змісту, він мав на меті підвищити політичну підготовку вчителів, спрямувати її на комуністичні рейки. Водночас велика увага надавалася суто педагогічному зростанню вчителів. Реалізація обох складових здійснювалася за допомогою різноманітних методів, які враховували потреби практики.

Для управління перепідготовкою, здійснення контролю за її перебігом створювалися відповідні органи, завдяки яким забезпечувалася централізація цього процесу. З метою підвищення ефективності цього аспекту перепідготовки Наркомосом розроблялися численні положення, директивні листи, плани, інформативні матеріали, які були обов'язковими для виконання на всіх рівнях проведення перепідготовки вчительських кадрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюлетень Нарком освіти України. – Харків, 1921. – Ч. 6. – С. 10-14.
2. Бюлетень НКО України. – 1925. – № 2 (7). – С. 57-58.
3. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 pp.). – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
4. План праці щодо підготовки робітників освіти соцвиху // Путь просвещения. – 1924. – № 3. – С. 246-250.
5. Самброс Ю. Перепідготовка вчителів на Сумщині // Радянська освіта. – 1924. – № 1-2. – С. 102-121.

6. Сігаєва Л.Є. Становлення і розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (20-30-ті роки XX ст). Монографія. – К.: ПП "Липень", 2000. – 237 с.
7. ЦДА. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 834. – Арк. 43.
8. ЦДА. – Ф. 166. – Оп. 4. – Спр. 850. – Арк. 56.
9. ЦДА вищих органів влади та управління України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 281. – Арк. 401.

Матеріал надійшов до редакції 22.10.2007 р.

Пахомова Т.Г. Содержание и управление переподготовкой учителей в 20-е годы XX века.

В статье раскрыта суть содержания управления и особенности переподготовки учителей в 20-е годы XX века, проанализированы пути управления переподготовкой и осуществления контроля. Цель статьи заключается в теоретическом осмыслении проблем повышения квалификации учителей в 20-30 годы XX века. Материал статьи может быть использован преподавателями и слушателями институтов последипломного образования.

Pakhomova T.H. The Content and Management of Teachers' Re-Preparation in the 20-es of the 20th century.

The article discloses the essence of management and the peculiarities of teachers' re-preparation, analyses the ways of management and control. The aim of the article lies in the theoretical comprehension peculiarities of professional development process and demonstrates its management mode. The article is recommended to teachers and teacher-trainers in their professional development course.